A helynevek mint a szellemi kulturális örökség részei alapelv a földrajzi névi egységesítés nemzetközi gyakorlatában

BÖLCSKEI ANDREA
Károli Gáspár Református Egyetem, Budapest

Absztrakt

A dolgozat első része szemlézi az UNGEGN (United Nations Group of Experts on Geographical Names; az ENSZ Földrajzi Névi Szakértői Csoportja) által kidolgozott azon állásfoglalásokat, ajánlásokat és munkaanyagokat, amelyekben a földrajzi nevek hangsúlyosan kulturális értékekként jelennek meg. Bemutatja, miként került elő, majd vált egyre inkább központi alapelvvé a 2000-es években az UNGEGN anyagaiban az a gondolat, hogy a hagyományos használatú földrajzi nevek a szellemi kulturális örökség fontos részét képezik, ezért megőrzésükre, széles körben való népszerűsítésükre a földrajzi nevek egységesítésének gyakorlata során kiemelt figyelmet kell fordítani. A dolgozat második fele előbb röviden ismerteti, milyen szakmai és szervezeti háttér segítette a földrajzi névi szakértői csoport keretein belül a témával kapcsolatos megállapítások, dokumentumok, tanulmánykötetek, kézikönyvek, tananyagok, hírlevelek megszületését; végül az UNGEGN anyagai alapján kitér azokra az ismérvekre is, amelyekkel a kulturális értékkel bíró földrajzi nevek jellemzően rendelkeznek.

Kulcsszavak: hagyományos használatú földrajzi nevek, földrajzi nevek egységesítése, helynévstandardizáció, helynevek, UNGEGN, fenntartható fejlődés, kulturális örökség, nemzetközi névkutatás

The principle of geographical names as part of the intangible cultural heritage in international standardization of geographical names

ANDREA BÖLCSKEI

The first part of the paper reviews the resolutions, recommendations, and working papers developed by the United Nations Group of Experts on Geographical Names (UNGEGN) which emphasise the cultural value of geographical names. It demonstrates how, during the 2000s, the idea that traditional geographical names require specific consideration in the process of geographical names standardisation as an integral component of intangible cultural heritage evolved and gained prominence in the UNGEGN's endeavours, underscoring the necessity of their preservation and widespread promotion. The second part of the paper briefly describes the professional and organisational context that enabled the group of geographical names experts to produce relevant findings, documents, volumes of studies, handbooks, teaching materials, and bulletins. The article concludes with

https://doi.org/10.29178/NevtErt.2026.2 Névtani Értesítő 2026. 48: 35–52.

a discussion of the criteria typically exhibited by geographical names of cultural value, as outlined in UNGEGN documents.

Keywords: traditional geographical names, standardisation of geographical names, place names, UNGEGN, sustainable development, cultural heritage, international onomastics

***

1. A földrajzi nevek mint a kulturális örökség részei az UNGEGN állásfoglalásaiban, ajánlásaiban és munkaanyagaiban. Az UNGEGN 1959/1960-as létrehozása óta egyre fokozódó figyelmet szentel a földrajzi nevek nyelvi és kulturális beágyazottságának. A szakértői csoport a munka kezdetétől fogva támogatta a többnyelvűséget, így a nemzeti mellett a kisebbségi, illetve őshonos nyelvekben használt helynevek hivatalossá tételét is a földrajzi nevek egységesítésének gyakorlata során. A 2000-es években az UNGEGN anyagaiban tovább erősödött az a szempont, hogy a különféle nyelvek hagyományos használatú földrajzi neveit kulturális értékeknek kell tekinteni, és megőrzésükre, népszerűsítésükre különös figyelmet kell fordítani.

1.1. Kezdetek. Az 1967-es UNCSGN[1]-konferencián megfogalmazott egyik irányelv szerint azokban az országokban, amelyekben több nyelvet beszélnek, a földrajzi neveket az ország valamennyi hivatalos nyelvén szükséges meghatározni, sőt indokolt esetben a nem hivatalos nyelveken is; a hivatalosnak minősített névformák egyenrangúságát vagy hierarchiáját egyértelműen meg kell adni, s a hivatalos helynevek mindegyikét közre kell adni a helynévtárakban és a térképeken (I/4 National standardization. Recommendation D. Multilingual areas; Resolutions 1967–2017: 38).[2] Az 1972-es konferencia egyik állásfoglalása kimondja, hogy szükség van olyan alapelvek kidolgozására, amelyek a kisebbségi nyelvek helyneveinek – különösen a több országban élő, azonos nyelvet beszélő kisebbségi csoportok (pl. Finnország, Norvégia, Svédország északi részein és az oroszországi Kola-félsziget területén elszórtan élő számik) által használt helyneveknek – az egységes lejegyzésére irányulnak. Az alapelvek kialakítása ezekben az esetekben természetesen a különböző országokban honos anyanyelvi beszélők bevonásával kell, hogy történjen; az egységesített kisebbségi helyneveket pedig az érintett országok hivatalos térképein, helynévtáraiban következetesen fel kell tüntetni (II/36 Problems of minority languages; Resolutions 1967–2017: 116–117). Az 1987-es konferencián továbbá az fogalmazódott meg, hogy szükség van az őshonos népek, népcsoportok helynévállományának és a helynevekhez kapcsolódó információknak az összegyűjtésére, feljegyzésére, nyilvántartására és közreadására

[1] United Nations Conferences on the Standardization of Geographical Names 'ENSZ földrajzinév-egységesítési konferencia' című konferenciasorozat 1967–2017 között.

[2] Az UNGEGN konferenciáin és ülésein megtárgyalt, kidolgozott és konszenzus alapján elfogadott irányelveket állásfoglalás *(resolution),* illetve ajánlás *(recommendation)* formájában teszik nyilvánossá a szakértői csoport honlapján. Az egyes állásfoglalásokat és ajánlásokat azonosító számmal és címmel látják el, s ezek segítségével hivatkoznak rájuk. Ez ideig közel 250 állásfoglalás és ajánlás született, szövegük gondos megfogalmazása adott mintát követ (Resolutions 1767–2017).

is a földrajzi nevek egységesítése során (V/22 Aboriginal/native geographical names; Resolutions 1967–2017: 117).[3]

Az 1987-es konferencia anyagai között az egyik, egyébként más témakört érintő állásfoglalásban – amely lényege szerint azt a javaslatot fogalmazza meg, hogy az állami szervezetek támogassák a földrajzi nevek egységesítésének gyakorlatát nemzeti és nemzetközi színtéren egyaránt – az indoklás részeként szövegszerűen is megjelenik annak hangsúlyozása, hogy a földrajzi nevek az egyes nemzetek kulturális örökségének fontos elemei („geographical names as significant elements of the cultural heritage of nations"; vö. V/6 Promotion of national and international geographical names standardization programmes; Resolutions 1967–2017: 32).

1.2. A 2000-es évek. Három későbbi, a 2000-es évek konferenciáin született állásfoglalásban – más-más fókusszal – kifejezetten annak az alapelvnek a megfogalmazásával találkozunk, hogy a földrajzi nevek a kulturális örökség részét képezik. Legáltalánosabban a 2002-es konferencia egyik állásfoglalása közelíti meg a kérdést. Ebben a szakértők arra hívják fel a figyelmet, hogy a jelenlegi gyors társadalmi és gazdasági változások hatással vannak a névhasználó közösségekre és a földrajzi környezetre is, ami egyrészt jelentősen nehezítheti, másrészt viszont sürgetővé teszi a ma használatban lévő helynevek összegyűjtését és nyilvántartásba vételét. A földrajzi neveket helyben használatos formájukban, szisztematikusan, terepmunka során szükséges összegyűjteni. A munkát segítheti, ha széles körben sikerül a névhasználókkal felismertetni, hogy a múltból ránk maradt helynevek a helyi, a regionális és a nemzeti örökségnek és identitásnak mennyire fontos összetevői (VIII/9 Geographical names as cultural heritage; Resolutions 1967–2017: 43–44).

A 2007-es konferencia egyik állásfoglalása rögzítette, hogy a földrajzi nevek a szellemi kulturális örökség részét képezik, így ennek megfelelő védelmet kell, hogy élvezzenek. Az állásfoglalás ösztönzi a nemzeti névirodákat, hogy a 2003-ban elfogadott, Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage (Egyezmény a szellemi kulturális örökség védelméről) című UNESCO-egyezményben (Convention 2003) foglaltak alapján a szellemi kulturális örökség kritériumainak eleget tevő helynévállományt gyűjtsék össze és hivatalosan is javasolják az erre a célra létrehozott bizottságnak felvételre a szellemi kulturális örökség nemzeti jegyzékébe; egyúttal kéri az UNESCO és a megfelelő bizottságok együttműködését e kérelmek támogatásában (IX/4 Geographical names as intangible cultural heritage; Resolutions 1967–2017: 44).

[3] Terminológiai nehézségként jelentkezik, hogy az állásfoglalások és ajánlások szövegében a *minority geographical names* 'kisebbségi (népcsoport nyelvén használt) földrajzi nevek', az *aboriginal/native geographical names* 'bennszülött/őslakos [(népcsoport nyelvén használt) földrajzi nevek', illetve az *indigenous geographical names* 'őshonos (népcsoport nyelvén használt) földrajzi nevek' kifejezések egyaránt jelentkeznek. E kategóriák egyes országokban, területeken bizonyos esetekben akár jelentős mértékben át is fedhetik egymást (pl. navahó helynevek Utah állam délkeleti részén: őshonos, egyúttal kisebbségi lakosság által használt földrajzi nevek), míg másutt vagy más vonatkozásban különállásuk a szembetűnő (pl. apacs helynevek az arizonai Cibecue területén: őshonos, de az adott területen nem kisebbségi lakosság által használt földrajzi nevek, vö. Basso 1996; sváb, roma helynevek Magyarországon: kisebbségi, de nem őshonos lakosság által használt földrajzi nevek). E terminológiai nehézség feloldására az UNGEGN terminológiai jegyzéke sem feltétlenül nyújt megoldást (Kadmon ed. 2002/2007).

Az említett UNESCO-egyezményben ugyan nem találkozunk a 'földrajzi név' kifejezéssel vagy annak szinonimáival, ám a szellemi kulturális örökség általános érvényűnek szánt definíciója, a felsorolt jellemzők az egyezmény szövegében egyértelműen érvényesek a földrajzi nevekre is: „a nemzedékről nemzedékre hagyományozódó szellemi kulturális örökség – amelyet a közösségek, csoportok a környezetükre, a természettel való kapcsolatukra és a történelmükre adott válaszként állandóan újrateremtenek – az identitás és a folytonosság érzését nyújtja számukra"; a szellemi kulturális örökség megnyilvánulási formái között pedig ott szerepelnek a „kifejezési formák, beleértve a nyelvet is, mint a szellemi kulturális örökség hordozóját", valamint „a természetre és a világegyetemre vonatkozó ismeretek és gyakorlatok". A szellemi kulturális örökség fenntartása magában foglalja „az ilyen örökség azonosítását, dokumentálását, kutatását, megőrzését, védelmét, támogatását, megerősítését, terjesztését – különösen az iskolarendszeren belüli és kívüli oktatás segítségével – csakúgy, mint az ilyen örökség különféle aspektusainak felélesztését" (2006. évi XXXVIII. törvény). A szellemi kulturális örökség védelméről szóló UNESCO-egyezményhez Magyarország 2006-ban csatlakozott (2006. évi XXXVIII. törvény); a Nemzeti Jegyzékre felkerült szellemi kulturális örökségi elemek listája jelenleg főként népi mesterségeket, tradicionális ételkészítési módokat és népszokásokat tartalmaz. Kívánatos és indokolt lenne, hogy a jegyzékre hagyományos használatú földrajzi neveink is felkerüljenek.

A 2012-es UNCSGN-konferencia egyik állásfoglalása annak elősegítésére, hogy következetes döntések szülessenek arról, hogy mely földrajzi nevek tartoznak a szellemi kulturális örökség kategóriájába, az alábbi kritériumok mérlegelését javasolja:[4]

„(a) a név életkora *(age),* ahogy ezt legrégebbi feljegyzésének dátuma mutatja;

(b) a név ellenálló képessége *(resilience),* ahogy ezt a név máig tartó folyamatos használatának időtartama jelzi, vagy az a figyelemre méltó jellemző mutatja, hogy a név képes túlmutatni a történelmen;

(c) a név vagy a név által jelzett jelenség ritkasága *(rarity);*

(d) a név „tanúságtétele" *("testimoniality"),* vagyis az a képessége, hogy egyértelműen vall az adott helyre jellemző kulturális, földrajzi, történelmi, társadalmi vagy egyéb valóságról, mely a helyi, regionális vagy nemzeti identitásnak lényegi eleme;

(e) a név vonzereje *(appeal),* amely összefügg a névvel és az általa megjelölt hellyel kapcsolatos névhasználói együvé tartozás érzésével;

(f) a név képszerűsége *(imageability),* vagyis az a képessége, hogy erős, gazdag képzeteket, gondolatokat ébresszen fel a név használóiban anélkül, hogy ezek a képzetek vagy gondolatok szükségszerűen a történelemre vagy közismert helyi dolgokra utalnának" (X/3 Criteria for establishing and evaluating the nature of geographical names as cultural heritage; Resolutions 1967–2017: 45–46).

A 2012-es konferencia egy másik, kapcsolódó állásfoglalása arra hívja fel a figyelmet, hogy – főként városi környezetben – egyre gyakoribb a földrajzi nevek kereskedelmi célú alkalmazása, illetve a helynevek adásvétele, mely gyakorlatok az általuk érintett helyeket és neveket egyfajta árucikké alakítják át. Ez elősegítheti a helyben régóta használatos földrajzi nevek megváltozását, így veszélyeztetheti a nemzet földrajzinév-állományának integritását, stabilitását, valamint negatívan befolyásolhatja a földrajzi nevek referenciális funkciójának érvényesülését. Ezek a veszélyek akkor is fennállnak, ha tekintettel vagyunk

[4] Az idézet saját fordítás, a zárójelben megadott dőlt betűs angol szavak az eredeti szöveg kulcsszavai az egyes kritériumok kapcsán.

arra, hogy számos olyan helynév is létezik, amely kereskedelmi vonatkozású ugyan, ám a helyi névhasználó közösség régebb óta hatékony helymegjelölő kifejezésként alkalmazza, sőt sokszor maga alkotta meg. A földrajzi nevekkel kapcsolatos kereskedelmi célú esetleges visszaélések elkerülése ugyanakkor végső soron szintén részét képezi a szellemi kulturális örökség védelmének. Az állásfoglalás ezért azt a javaslatot teszi, hogy a nemzeti névhatóságok ne támogassák a kereskedelmi célú földrajzi nevek adását és a helynevek áruba bocsátását, s dolgozzanak ki megfelelő szabályozást a kérdéskör kapcsán (X/4 Discouraging the commercialization of geographical names; Resolutions 1967–2017: 46).

A 2019-ig ötévente megrendezett konferenciákon és a közöttük sorra kerülő üléseken az 1980-as évek végén kezdtek megjelenni azok a dolgozatok, amelyek a földrajzi nevek egységesítése és a nemzetek kulturális öröksége viszonyának taglalását választották témául. 1987–2010 között tizenöt, a témakört vizsgáló írást készítettek a szakértők. A tematika a 2010-es évek elejétől került igazán előtérbe, 2018-ig harmincegy releváns írás született. A benyújtott dolgozatok minden kontinens földrajzi nevei kapcsán érintették a kérdést. Jellemző témaként előkerült például Európa kulturális régiókra oszthatósága, Norvégia kulturális öröksége a helynevek tükrében, a kétnyelvű helynévállomány Karintiában; a szudáni Nílus-szakasz kulturális szempontból értékes helynevei, az egyiptomi kulturális örökséghez kötődő helynevek, a dél-afrikai kultúra elemeinek helynévi lenyomatai; az őslakosok bevonása a kanadai helynévállomány nyilvántartásának kialakításába, a suriname-i földrajzi nevek és a helyi kulturális örökség összefüggései; a közelmúlt politikai indíttatású helynévváltozásainak kulturális hatása az arab nyelvterületen, a Kínában élő kisebbségi népcsoportok nyelve és helynévi kultúrája; az ausztrál őslakosok által használt helynevek felhasználása a földrajzi névi egységesítési folyamatokban, a maori helynevek kulturális vonatkozásai Új-Zélandon, a kulturális örökség tükrözését célzó utcanév-változtatások Jáva szigetén. Néhány dolgozat általános szempontból közelítette meg a témakört, s olyan kérdéseket feszegetett, mint a helynevek kulturális örökségi jellegének megállapítására és értékelésére szolgáló kritériumok meghatározása, a földrajzi nevek szerepe a nemzeti és a globális kultúrában, a helynevek társadalmi és kulturális értéke. Sok esetben ezek az írások – melyeket az UNGEGN weboldala tételesen közread (vö. UNGEGN1) – szolgáltak a fent ismertetett állásfoglalások kidolgozásának alapjául a konferenciaüléseken.

2019-től az UNGEGN konferenciáira kétévente kerül sor, a köztes ülések így elmaradhattak. A 2019-es ülésszakra a földrajzi nevek és a kultúra, örökség, identitás kapcsolatának témakörében tizenegy dolgozat érkezett be, többek között arról, hogy miként gyűjtik és népszerűsítik az őslakosok által használt földrajzi neveket kultúrájuk fenntartására és megerősítésére Ausztráliában, Új-Zélandon és Kanadában; hogyan járulhatnak hozzá a korai helynevek a vadon élő állatfajok visszatelepítésének folyamatához Szaúd-Arábiában; mi módon kerültek be a tiroli dűlőnevek a szellemi kulturális örökség nemzeti jegyzékébe Ausztriában (UNGEGN2). Az ülésszak egyik ajánlásának eredményeként a Working Group on Geographical Names as Cultural Heritage elnevezésű munkacsoporton belül létrejött egy ad hoc csoport, amely az írásbeliséggel nem rendelkező nyelvek földrajzi neveinek lejegyzési problémáival foglalkozik (2019/R/5 Establishment of an ad hoc group for geographical names emanating from unwritten languages; UNGEGN3).

2021-ben a szakértők tizenhárom dolgozatot nyújtottak be a földrajzi nevek és a kultúra, örökség, identitás összefüggéseinek vizsgálata kapcsán. Találunk köztük például beszámolót egy, a kanadai őslakosok által használt helyneveket tartalmazó interaktív térkép

készítéséről; áttekintést a Hollandiában használatos fríz nevek térképeken való megjelenítésének történeti és jelenkori helyzetéről; összehasonlító elemzést, amely két többnyelvű terület – az ausztriai Dél-Karintia és a csehországi Těšín/Cieszyn régió – névpolitikáját mutatja be; híradást egy olyan térkép elkészítéséről, amely Németország tájegységeinek nevét a szomszédos országok nyelvén is tartalmazza; könyvismertetőt egy, a helynevek és a migráció kapcsolatát tárgyaló kötetről (UNGEGN4). Az ülésszak egyik ajánlása az ún. „fenntartható fejlődési célok"-hoz (vö. 2030 Agenda for Sustainable Development elnevezésű keretrendszer, UN ed. 2015) kapcsolódva arra hívja fel a figyelmet, hogy a földrajzi nevek egységesítésének számos olyan eleme van, amely potenciálisan kapcsolódik a természeti környezethez; a nemzeti névprogramok és a szakértői csoport munkája alakíthatja és befolyásolhatja a környezetet, illetve annak emberi megértését. Ezért azt javasolja, hogy a szakértői csoport a jövőben fektessen nagyobb hangsúlyt a földrajzi nevek és a környezet között meglévő vagy lehetséges kapcsolatok vizsgálatára, és törekedjen arra, hogy nagyobb mértékben építse be a vonatkozó gyakorlatokat, kutatási eredményeket, munkacsoporti kooperációkat a tanácskozásaiba és a működésébe (2021/R/2 Consideration of connections between geographical names and the environment; UNGEGN5).

A 2023-as ülésszakon a földrajzi nevek és a kultúra, örökség, identitás kapcsolatával tizenegy dolgozat foglalkozott. Több írás ad hírt őslakosok által használt földrajzi neveket közreadó térképekről, melyeket nyomtatásban (Új-Zéland) vagy webes felületen, interaktív formában (Kanada) tettek elérhetővé; egy beszámoló a karintiai kétnyelvű Zell település német és szlovén helyneveket is tartalmazó térképének megjelenéséről tájékoztat; egy írás a szaúd-arábiai világörökségi helyszínek és a földrajzi nevek kapcsolatát vizsgálja; továbbá olvashatunk híradást egy olyan kötet előkészületeiről is, amely áttekinti, hogyan kezelik az egyes európai országokban a kisebbségi nyelvű földrajzi neveket (UNGEGN6). Az ülésszak egy ajánlása a világ földrajzi neveit gyűjtő World Geographical Names Database elnevezésű adatbázis megújítása, felülvizsgálata, minőségi adatokkal való feltöltése kapcsán a Working Group on Geographical Names as Cultural Heritage munkacsoport közreműködését szorgalmazza annak érdekében, hogy a helynevek minden nyelven pontosan jelenjenek meg az adatbázisban, s ahol erre lehetőség van, az adatbázis összekapcsolódhasson más, a kultúrával, örökséggel és identitással kapcsolatos információkat is tartalmazó földrajzi névi adatbázisokkal (2023/R/2 Redevelopment of the World Geographical Names Database; UNGEGN7).

A 2025-ös ülésszak a földrajzi nevek egységesítésének előmozdítása kapcsán a fenntartható fejlődést támogató, befogadó, kulturálisan megalapozott és tényeken alapuló megoldásokra helyezte a hangsúlyt. Az ülésszak kiemelten kívánt foglalkozni a földrajzi névi szakértői csoportnak a kulturális örökség megőrzésében, valamint a fenntartható fejlődés vonatkozó aspektusainak támogatásában betöltött szerepével. Ennek megfelelően az ülésen a főbb témák egyike a földrajzi neveknek a kulturális örökség részeiként való megközelítése volt. A plenáris előadások, kerekasztal-beszélgetések, kísérő rendezvények érintették a mesterséges intelligencia szerepét a földrajzi nevek egységesítésének jövőbeli folyamataiban, az őshonos nyelvekben használatos helynevek jelentőségét, valamint a földrajzi nevekkel kapcsolatos edukáció fontosságát. A témakörben több ajánlástervezetet is kidolgoztak (Decision 4/2025/16, Decision 4/2025/17, Decision 4/2025/18; vö. UNGEGN ed. 2025).

A földrajzi nevek és a kultúra, örökség, identitás kapcsolatával összefüggésben tizenkettő, a többnyelvű területek, a kisebbségi, regionális nyelvű és az őslakosok által használt

helynevek kapcsán pedig három dolgozat érkezett az ülésszakra. Néhány jellemző témakör a dolgozatokban: hogyan integrálható a földrajzi nevek kulturális értékként való megközelítésének szempontja a földrajzi nevek egységesítésének gyakorlatába; miként érvényesíthető a kulturális érzékenység figyelembevétele a földrajzi nevek egységesítése során; hogyan épül be a kulturális dimenzió Ausztrália, Indonézia, Kanada, Korea, Szaúd-Arábia, Új-Zéland bizonyos típusú földrajzi neveinek legújabb közreadásába; miként adhatók át kulturális ismeretek a földrajzi neveken keresztül korszerű formában kisebbségi tanulók számára. A korábban különálló témakörként kezelt exonimák[5] ezúttal a kulturális örökség tematikáján belül kaptak helyet; ezekről hét írást nyújtottak be a szakértők. Közülük általánosabb érvényűek a Google exonimahasználatáról, valamint az exonimák kiadványokban való lehetséges tipográfiai jelöléséről szóló dolgozatok, míg nyelvspecifikusak a városi objektumokat jelölő lengyel exonimák listájáról, az észt nyelvben újabban jelentkező idegen névformák használatáról és a szlovákiai földrajzi objektumokat jelölő német exonimák gyűjteményéről beszámoló írások (UNGEGN8).

A fent említett ajánlástervezet a három részre osztott kultúra, örökség és nyelvi elismerés témakör összetevőihez igazodva maga is három részből áll. Az első szakasz üdvözli, hogy a részt vevő országok munkájának eredményeként egyre szélesebb körben válik ismertté a földrajzi nevek mint kulturális értékek védelmének jelentősége, ami pozitív társadalmi változásokhoz járulhat hozzá; emellett a szakértői közösség támogatásáról biztosítja az ismét intenzív munkába kezdő Working Group on Geographical Names as Cultural Heritage nevű munkacsoportot, melyet jelenleg egy ausztrál és egy izlandi kolléga közösen irányít. A tagországokat a munkacsoport által készített kérdőív kitöltésére és a munkacsoport tevékenységében való aktív részvételre ösztönzi a szöveg (Decision 4/2025/16 Item 8[a] Culture, heritage and language recognition: Geographical names as culture, heritage and identity; UNGEGN ed. 2025).

A második rész méltányolja az egyes országok azon törekvéseit, hogy a kisebbségek és az őslakosok által használt helyneveket is bevonják a földrajzi nevek egységesítésének gyakorlatába; a fent említett újraalakuló munkacsoportot pedig az ENSZ kapcsolódó kérdésekkel foglalkozó, United Nations Permanent Forum on Indigenous Issues elnevezésű bizottságával való együttműködés kiépítésére bíztatja, s az International Decade of Indigenous Languages 2022–2032 című, az őslakos nyelvek megőrzésének, revitalizálásának és népszerűsítésének fontosságát hangsúlyozó programban való részvételre buzdítja. Ez utóbbi tevékenységek kapcsán kontaktszemélyként a rigai Lett Tudományegyetem képviselőjét jelöli ki (Decision 4/2025/17 Item 8[b] Culture, heritage and language recognition: Indigenous, minority and regional languages and multilingual issues; UNGEGN ed. 2025).

A harmadik szakasz az exonimák kérdésköre kapcsán azt az igényt fogalmazza meg, hogy a Working Group on Exonyms nevű munkacsoport dolgozzon ki egy olyan ajánlástervezetet, amely harmonizálja az UNCSGN korábbi, az exonimák használatának a nemzetközi kommunikációban való csökkentését szorgalmazó állásfoglalásának kívánalmait azzal az alapelvvel, hogy a földrajzi nevek a kulturális örökség részeiként védelmet kell, hogy élvezzenek. Az exonimák a földrajzi nevek nagy kategóriájába tartoznak, ugyanakkor

[5] „Egy adott nyelvben használt név, mellyel olyan →**földrajzi alakulatot** jelölnek, amely kívül található azon a területen, ahol a kérdéses nyelvet széles körben beszélik, s amely név formájában különbözik a megfelelő →**endonimá(k)tól,** amely(ek)et azon a területen használnak, ahol a földrajzi alakulat található” (BÖLCSKEI–FARKAS–SLÍZ 2017: 137).

csak bizonyos típusú exonimáknak tulajdonítható kulturális érték. Annak meghatározása, hogy mely kritériumok alapján sorolható az exonima ez utóbbi kategóriába, az elkövetkezendő időszak feladata (Decision 4/2025/18 Item 8[c] Culture, heritage and language recognition: Exonyms; UNGEGN ed. 2025).

A földrajzi neveknek a kulturális örökség részeként való megközelítése mint téma és szemléletmód a tervek szerint a jövő ülésszakjain is kiemelt szerepet tölt majd be (Decision 4/2025/1 Advancing geographical names standardization through inclusive, culturally-informed and evidence-based solutions; UNGEGN ed. 2025).

1.3. Más tematikájú, a hagyományos használatú földrajzi neveket a szellemi kulturális örökség részének tekintő állásfoglalások, ajánlások. Az UNGEGN alapvető meggyőződése, hogy a földrajzi nevek egységesítésének gyakorlata nem mond ellent a többnyelvűség ápolásának és a kisebbségi, illetve őslakos kultúra fenntartásának vagy újjáélesztésének, sőt a helyi földrajzi nevek feljegyzése, elismerése és széles körű terjesztése révén szükségszerűen kedvezően járul hozzá ezekhez a folyamatokhoz. Ennek kapcsán azt a szemléletet közvetíti, hogy a nemzeti földrajzi névi egységesítés lehetőség szerint a terepen gyűjtött, helyben használatos, mai névformákra épüljön (VII/5 National standardization based on local usage; Resolutions 1967–2017: 42); hasznos a már kialakult jó gyakorlatokat összegyűjteni és közzétenni (VIII/1 Promotion of minority group and indigenous geographical names; Resolutions 1967–2017: 117–118), továbbá a kisebbségi, regionális használatú, illetve az őslakosok által használt helynevek gyűjtése, egységesítése és közzététele kapcsán szükség van irányelvek, modellek kidolgozására, s ebbe célszerű bevonni a kérdéskörrel foglalkozó tudományos testületek érdeklődő képviselőit is (IX/5 Promotion of the recording and use of indigenous, minority and regional language group geographical names; Resolutions 1967–2017: 118). A kisebbségi nyelvet használó, illetve őslakos beszélőközösségekben joggal merül fel az igény, hogy földrajzi neveik mint történelmi és kulturális örökségük fontos elemei egyfajta védelmet élvezzenek (VIII/9 Geographical names as cultural heritage; Resolutions 1967–2017: 43–44). A kisebbségi és őshonos közösségek kultúrájának megőrzéséhez a földrajzi nevek egységesítésének korszerű gyakorlata nagy mértékben tud és kíván hozzájárulni (VIII/1 Promotion of minority group and indigenous geographical names; Resolutions 1967–2017: 42–43).

Az 1992-es konferencián egy olyan állásfoglalás is született, amely azt fogalmazza meg, hogy a nemzeti névhatóságok ne támogassák a használatban lévő, ismert földrajzi nevek önkényes megváltoztatását, hiszen ezek a kulturális és történelmi örökség névformákban tárolt elemeinek elvesztéséhez vezethetnek (VI/9 Recognition of national standardization; Resolutions 1967–2017: 41–42). A 2002-es konferencia egyik állásfoglalása a kétséges megítélés és a gyors változás lehetősége miatt javasolja, hogy a nemzeti névhatóságok ne pártfogolják azokat a több helyütt divatos törekvéseket se, amelyek élő vagy nemrég elhunyt személynek, illetve a közelmúltban történt eseménynek kívánnak földrajzi nevekben emléket állítani (VIII/2 Commemorative naming practices for geographical features; Resolutions 1967–2017: 43).

Egy, a lényegét tekintve a földrajzi nevekkel kapcsolatos edukáció fontosságáról szóló 2007-es állásfoglalás hangsúlyozza, hogy az ilyen jellegű képzésekre a nemzeti téradat-infrastruktúra alapvető elemeként és a kulturális örökség védelmének eszközeként kell tekinteni (IX/10 Support for training and publications; Resolutions 1967–2017: 54–56). Egy másik, szintén 2007-es állásfoglalás a földrajzi nevek eredetével, eredeti jelentésével

kapcsolatos információk helynévtárakban, adatbázisokban való közzétételének hasznosságára irányítja a figyelmet, mivel ezek az információk a helyi, regionális és nemzeti kulturális örökség elemeiként egyrészt hozzájárulnak az identitás érzésének erősítéséhez, másrészt általánosságban is gyarapítják ismereteinket az emberi névadó tevékenység jellegzetességei kapcsán (IX/7 Dissemination of information concerning the origin and meaning of geographical names; Resolutions 1967–2017: 74).

2. Szakmai és szervezeti háttér az UNGEGN-en belül a témakör vonatkozásában. Fontos megjegyezni, hogy a fenti állásfoglalások, ajánlások, határozatok, javaslatok és egyéb dokumentumok megszületése mögött az UNGEGN-en belül következetes szakmai munka folyik, megfelelő szervezeti keretek között.

A földrajzi nevek és a kultúra, örökség, identitás kapcsolatának tematikája – mint fent láttuk – a 2000-es évek kezdetén került előtérbe az UNGEGN munkájában. 2002-ben jött létre a Working Group on the Promotion of Indigenous and Minority Group Place Names elnevezésű munkacsoport azzal a céllal, hogy áttekintse az őshonos és a kisebbségi lakosság által használt földrajzi nevek helyzetét, és elősegítse ezek szélesebb körű ismeretét az őshonos, illetve kisebbségi kultúrák megőrzésének, újjáélesztésének egyik lehetséges eszközeként. A munkacsoport nevét a 2012-es ülésszakon megváltoztatták, azóta Working Group on Geographical Names as Cultural Heritage néven működik, s az őshonos és kisebbségi lakosság által használt földrajzi nevek megismertetésével kapcsolatos tevékenységek monitorozásával, valamint a földrajzi nevek kulturális örökségként való felfogásának népszerűsítésével foglalkozik. A munkacsoport érdeklődési körébe tartozik az őslakosok és a kisebbségek által használt földrajzi nevek vizsgálata, a földrajzi nevekkel mint kulturális értékekkel kapcsolatos jogszabályok és szabályozások figyelemmel kísérése, valamint a terepmunkán alapuló helynévgyűjtések és az ezek eredményeit beépítő földrajzi névi nyilvántartások megvalósításának előmozdítása.

A földrajzi nevek és a kultúra, örökség, identitás kapcsolatának témakörében a szakértők 2008-ban Bécsben Geographical Names as Part of the Cultural Heritage címmel konferenciát rendeztek, melynek anyaga önálló kötetben látott napvilágot (JORDAN–BERGMANN–CHEETHAM–HAUSNER eds. 2009).[6] 2014-ben Szöulban a Geographical Names as Cultural Heritage című konferencián folytatódott a témakör feltárása; az eredményekből ezúttal is tartalmas kötet született (CHOO ed. 2015). 2015-ben Firenzében a földrajzi neveket a szellemi kulturális örökség részeként megközelítő szimpóziumra került sor Place names as intangible cultural heritage címmel, melyet szintén kötet megjelenése követett (CANTILE–KERFOOT eds. 2016). 2021-ben a 8. EUGEO-kongresszus keretében Prágában, 2022-ben az EuroCarto konferencián Bécsben, 2023-ban pedig a 9. EUGEO-kongresszuson Barcelonában Minority place-name standardization – A comparison of regulations and approaches in Europe címen a kisebbségi nyelvű földrajzi nevek egységesítésének európai gyakorlatáról tartottak műhelykonferenciát (a témában szerkesztett kötet jelenleg előkészületben van: JORDAN ed. megj. e.). 2023-ban a dél-afrikai Bloemfonteinben a városi környezetben jelentkező kisebbségi és őslakos névhasználattal foglalkozó szimpóziumot rendeztek, The presence of minority and indigenous languages in urban naming címmel. 2024-ben a Helsinkiben rendezett 28. ICOS-kongresszus Minority place-name regulations in Europe című panelje ismét az európai kisebbségi helynevekkel kapcsolatos szabályozások témáját tárgyalta;

[6] A kötet magyar nyelvű ismertetése megtalálható a Névtani Értesítő 32. számában (TÓTH 2010).

majd a dublini 35. IGU-kongresszus Bi- or multilingual place names as markers of national, regional and local space-related identity című ülésén a földrajzi nevek identitásjelölő funkciója került előtérbe (az utóbbi két rendezvény anyagát az Onoma című folyóirat 2026-ban megjelenő 61. száma adja közre, PETER JORDAN vendégszerkesztésében).

2025 őszén – szintén elsősorban Peter Jordan fáradhatatlan szervezőmunkájának köszönhetően – két kapcsolódó tematikájú szimpóziumot rendeznek: szeptember elején a 10. EUGEO-kongresszus keretében Place names between cultural heritage and cultural change címmel Bécsben, majd novemberben az International Symposium on Place Names (ISPN) rendezvénysorozat 8. alkalmaként Harmonising toponymic heritage: balancing standardisation and local diversity címmel a dél-afrikai Clarensben rendeznek műhelykonferenciát a földrajzi névi egységesítés lehetséges új irányvonalainak meghatározására (Peter Jordan szíves közlése nyomán).

A földrajzi nevek és a kultúra, örökség, identitás kapcsolatát taglaló számos konferencia többnyire nyomtatásban is megjelent vagy megjelenés alatt álló anyaga az UNGEGN ülésszakjain nyújtott beszámolók, tájékoztatások révén hatékonyan épülhet be az egyes országok földrajzi névi egységesítésének gyakorlatába. Emellett az UNGEGN maga is időről időre előveszi a témát információs hírlevelében (UNGEGN Information Bulletin), az utóbbi tíz évben például három alkalommal: No. 48: Geographical Names as Cultural Heritage (2015 májusa), No. 66: Geographical names supporting the international decade of indigenous languages (2023 decembere), No. 68: The role of geographical names in preserving cultural heritage (2024 decembere) (vö. UNGEGN Information Bulletin).

Mindezek mellett az UNGEGN oktatásért felelős, Working Group on Funding and Training Courses in Toponymy nevű munkacsoportja és annak munkatársai számos hagyományos és újszerű tananyagot állítottak össze a földrajzi nevek kulturális értékével kapcsolatban. Ezek közül az egyik legkorábbi BOTOLV HELLELAND The Social and Cultural Values of Geographical Names című írása a földrajzi nevek nemzeti szintű egységesítésének folyamatát segítő kézikönyvben (2006). HELLELAND egyébként több, elsősorban a helynevek és az identitás kapcsolatát vizsgáló, specifikus fókuszú tanulmányt is írt a témakör kapcsán (2009, 2012; l. később).

Az UNGEGN 2012-től közreadott, folyamatos fejlesztés alatt álló webes oktatóanyagának utolsó fejezete szintén a helynevek kulturális értékének témáját tárgyalja, hét részfejezetben: a földrajzi nevek mint jelentések hordozói; a földrajzi nevek mint a nyelvi változások hordozói; a földrajzi nevek mint az egyén mentális és érzelmi asszociációinak hordozói; a földrajzi névadási szokások és a helynevekhez való hozzáállás változása; földrajzi nevek és gyarmatosítás: a helynevek mint követelések vagy emlékek megtestesítői; a földrajzi nevek mint az adott régióban egykor élő különböző nyelvi közösségek jelenlétének bizonyítékai; a földrajzi neveket mint kulturális örökségi elemeket fenyegető veszélyek (eltörlés, tisztogatás) és az ENSZ-ajánlások (ORMELING–MCCARTHY eds. 2012, UNGEGN-ICA webcourse on Toponymy; UNGEGN9).

A Toponymy Training Manual című kézikönyv 9. fejezetében (KERFOOT–ORMELING–ZACCHEDDU eds. 2017) három részegység foglalkozik a földrajzi nevek kulturális vonatkozásaival. Ezekben a földrajzi neveknek a kulturális örökség részeként való bemutatásával, a helynevek történelmi és nyelvtörténeti vonatkozásainak taglalásával, valamint annak illusztrálásával találkozunk, hogy miként tárulhat elénk a helynevek és a kulturális örökség kapcsolata egy szigetország földrajzi neveinek vizsgálata során (UNGEGN10). 2023 júniusában az UNGEGN oktatásért felelős munkacsoportja International Training on Toponymy

„Geographical Names as Cultural Heritage" címmel az Indonesian Geospatial Information Agency elnevezésű szervezettel együttműködve Balin rendezett továbbképzést (UNGEGN11), melyen szintén kiemelt szerepet kapott a helynevek kulturális örökség voltának témaköre, amint ezt a rendezvénynek az UNGEGN webhelyén közreadott tananyagai is mutatják (TICHELAAR 2023, PURNITI 2023).

Az UNGEGN munkája a földrajzi nevek egységesítése terén alapvetően mindig összhangban áll az ENSZ aktuális globális programjainak céljaival, például jelenleg a 2003. október 17-én, Párizsban elfogadott UNESCO Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage című dokumentum által kitűzött célokkal (Convention 2003); a 2030 Agenda for Sustainable Development (2015–2030) keretrendszerben megfogalmazott, 2030-ra elérendő 17 fenntartható fejlődési céllal (Agenda 2030) és az őslakosok által beszélt nyelvek megőrzését, erősítését, népszerűsítését propagáló International Decade of Indigenous Languages 2022–2032 kezdeményezés céljaival (Unesco ed. 2022).

3. A földrajzi nevek és a kultúra, örökség, identitás kapcsolatának bemutatása az UNGEGN dokumentumaiban. A kulturális örökség köréhez tartozik a múlt nemzedékek értéket képviselő tárgyi hagyatéka (pl. épületek, régészeti lelőhelyek, helyszínek, műemlékek, műalkotások), szellemi hagyatéka (pl. szóbeli hagyományok, tudás, nyelv) és természeti hagyatéka (pl. biodiverzitás, jelentős kultúrtájak), melyek ismerete, megőrzése a mai és a jövő nemzedékek javát szolgálja. A kulturális örökség elemei segítenek minket abban, hogy úgy tudjunk a korábbi generációk ismereteiből, felismeréseiből, tapasztalataiból okulni, hogy közben a civilizáció, a tudomány, a technológia, a nyelv, az irodalom és az egyéb művészetek azóta végbement fejlődését is figyelembe vesszük, értékeljük (LAUDER–LAUDER 2017: 1–2, YOON–CHOO–KIM 2025: 5).

A földrajzi nevek kétségtelenül kulturális termékek, amelyek megmutatják, miként érzékelik, értékelik a nyelvhasználók a környezetüket; az emberi tudat, a kultúra és a környezet egy adott időpontban (a névkeletkezés időpontjában) meglévő kapcsolatának visszatükrözői. A földrajzi neveknek a szellemi kulturális örökség részeként való felfogását számos tényező támogatja. A földrajzi név nem pusztán egy adott hely azonosítására szolgáló nyelvi elem, bár kétségtelen, hogy ez az egyik alapfunkciója. A földrajzi nevek azonban emellett vallanak a név keletkezésének időpontjában fennálló földrajzi és kulturális viszonyokról is, ilyen értelemben történeti dimenzióval bírnak. Nyelvi megjelenési formájuk alapján a helyi nyelvhasználat és annak változása kapcsán vonhatunk le belőlük következtetéseket, így fontos nyelvészeti ismeretek forrásául szolgálnak, a névadó, névhasználó egyén, közösség identitásának, környezethez való viszonyának kifejezése révén pedig társadalmi és pszichológiai aspektussal is rendelkeznek. A földrajzi nevek történelmi emlékezetet alakító, térpolitikát befolyásoló, identitásformáló, társadalmi, illetve nyelvi egyenlőséget (vagy egyenlőtlenséget) kifejező szerepe; a névadás és névhasználat mögött húzódó társadalompolitikai folyamatok és kulturális jelenségek elemzése; a helynevek szimbolikus és performatív funkciójának működése és működtetése az 1980-as évektől kezdődően a kritikai helynévvizsgálatok gyakori témája. A földrajzi neveknek a szellemi kulturális örökség részeként való vizsgálata a fentiekből következően erősen multidiszciplináris megközelítést kíván (TAYLOR 2016: 70, LAUDER–LAUDER 2017: 1, ROSE-REDWOOD–ALDERMAN–AZARYAHU 2010).

BOTOLV HELLELAND (2017: 2–3) kiemeli, hogy a helynevek között megtaláljuk az emberiség kulturális örökségének számos igen régi elemét: például azokat a földrajzi neveket, melyek mára eltűnt civilizációk, kihalt nyelvek egyetlen emlékeként maradtak fenn, sokszor a szóbeliségen keresztül hagyományozódva egyik nemzedékről a másikra az évszázadok során. A régi korokban keletkezett helynevek beszámolhatnak az egykori földrajzi környezet jellemzőiről, helytörténeti eseményekről, a jelölt hely jelentőségéről az egyén vagy a közösség számára. HELLELAND (2006: 121, 2017: 5) értelmezésében a földrajzi nevek több szinten működnek: kognitív (egy földrajzi entitás azonosítása), érzelmi (pl. gyermekkori emlékeket felidéző helynevek), ideologikus (pl. vallási vagy emlékállító helynevek), közösségképző (pl. egy adott földrajzi objektum különböző elnevezései a helyi közösségek eltérő nyelveiben) és identitásjelölő (pl. a névhasználó otthonosságérzetének megteremtése). A helynevek szimbolikus használata az identitás, különösen a regionális és nemzeti identitás jelzésére gyakori. Mind az öröklött vagy természetes módon keletkezett, mind pedig a tervezetten született helynevek részévé válhatnak a nemzet szellemi kulturális örökségének; a Föld egészének összes helyneve pedig globális szinten természeti környezetünk igen részletes leírását adja, valamint hatalmas mennyiségű felhalmozott emberi ismeretet, tapasztalatot tárol és ad át a következő nemzedékeknek (HELLELAND 2006: 121, 123, 2017: 1, 3).

Más írásaiban HELLELAND (2009, 2012) azt hangsúlyozza, hogy a helynevek nyelvi, történelmi és érzelmi összekötő kapocsként szolgálnak az emberek és a környezetük között, az emberi tapasztalat, emlékezet és hovatartozás kifejezőeszközei; a hozzájuk kapcsolódó konnotációk révén pedig alkalmasak arra, hogy az egyén, a közösség vagy a nemzet identitását jelezzék, illetve alakítsák. Értelmezésében a földrajzi nevek teszik az absztrakt fizikai teret az ember számára konkrétan értelmezhető hellyé. Az ember(csoport) helyhez való kötődése a hely nevén keresztül fejeződik ki, amely kognitív és érzelmi vonatkozásban egyfajta lerövidített útvonalként szolgál a helyhez kapcsolódó egyéni és kollektív élmények, asszociációk előhívásához. HELLELAND (2006: 128, 2017: 9) szerint a ma jellemző globalizációs folyamatok egyszerre bírnak pozitív és negatív hatással is egy-egy régió helynévállományára: egyrészt segítik a helyi használatú helynevek széles körben való megismerését, másrészt hozzájárulnak az eltérő kultúrákból származó helynevek – sokszor egyébként kereskedelmi alapú és célú – átvételéhez.

TJEERD TICHELAAR (2017: 1) a helynevekben foglalt történeti földrajzi és helytörténeti jellemzőkre (a természeti környezetre, a növény- és állatvilágra, a gazdasági, társadalmi és politikai vonatkozásokra) utaló információk okán a földrajzi nevekre jelentős történeti forrásként tekint, felhasználásukat a régészeti leletek és az írott dokumentumok mellett igen fontosnak tartja a múltról való ismeretszerzésben. A helyneveket „szemantikai konglomerátumok"-ként értékeli, melyek – mint a kulturális örökség helyhez kötött elemei – beszámolnak egy-egy térség település- és népességtörténetéről, gazdasági fejlődéséről, politikai viszonyairól és a természeti környezetről. A helynév nyelvi formája pedig a hang- és szóállomány, a szintaktikai szabályok és a helyesírás változásáról, valamint esetenként kontaktusnyelvek hatásáról tanúskodik, így nyelvtörténeti forrásértékkel bír. Egyes névformák az eredetileg általuk jelölt objektum pusztulását is túlélik, átmenekítve a bennük tárolt információkat akár egészen a máig; másokat tudatosan élesztenek újra, sokszor a múlt dicsőséges pillanatait idézve meg. A helynevek ezenkívül kiváló mnemotechnikai eszközök. KEITH H. BASSO (1996) számos példát hoz fel arra, hogy miként használja fel a helyneveket a nyugati apacsok egy csoportja személyes vagy közösségi tapasztalatainak, tudásának, értékrendjének átadására, illetve a népcsoport történetének közvetítésére.

A földrajzi nevek egységesítésének gyakorlata nem kell, hogy veszélybe sodorja a kulturális értékkel rendelkező tradicionális helynevek használatát. A földrajzi névi egységesítés korszerű módszertana ugyanis integrálja a hagyományos használatú helyneveknek a szellemi kulturális örökség részeként való felfogását. YOON, CHOO és KIM (2025: 2–4) javaslata szerint a földrajzi nevek kulturális értékének mérlegelésekor a szakértőknek a helynév történeti jelentőségére, általános használatára, valamint kulturális és társadalmi hatására, illetve hatékonyságára kell tekintettel lenniük. A történeti jelentőség kapcsán azt szükséges megvizsgálni, hogy igazolható-e a név használata a történeti feljegyzésekből, illetve jelentkezik-e a név ismételt és kiterjedt módon a szóbeli hagyományban, valamint hogy volt-e folytonosság a név használatában. Az általános használat vonatkozásában a név ellenálló képességét kell értékelni (pl. a közösségben való tartós használat, akár hivatali háttérbe helyezés esetén is). A kulturális és társadalmi hatás és hatékonyság megítélésekor azt szükséges elemezni, hogy mennyiben tükrözi a név a hely vagy a közösség kultúráját, történelmét, identitását, megnyilvánul-e a névben helyi jellegzetesség vagy kulturális egyediség, képes-e a név a hellyel kapcsolatos élénk képzettársításokat kiváltani, valamint előhívja-e a név az adott régióhoz vagy közösséghez való tartozás érzését. Ezeket a szempontokat a névvariánsok közötti választáskor, névváltoztatáskor vagy új név adásakor egyaránt célszerű mérlegelni a földrajzi nevek egységesítésének folyamatában a tartós eredmény elérése érdekében.

A szerzők megítélése szerint a kulturális értékkel rendelkező helynevekre valódi veszélyt a globalizáció, az urbanizáció és a területfejlesztés, a politikai és közigazgatási változások, a modernizáció és a kereskedelmi szempontok túlzott érvényesítése jelentenek, mivel ezek a jelenségek könnyen vezethetnek a helyi kulturális örökség erodálódásához, eljelentéktelenedéséhez. A globalizáció jellemzően a domináns nyelvek és kultúrák további térnyerését hozza magával; az urbanizáció és a területfejlesztés a térszerkezet átalakításával a névigényt is befolyásolja; a politikai és közigazgatási változások sokszor járnak együtt a nyelvi tájkép ideológiai alapú megváltoztatásával; a modernizáció egyes közösségek digitális térben való marginalizálódását, abból való kiszorulását eredményezheti; a kereskedelmi szempontok túlzott érvényesítése a helyneveket árucikké alakítja át. Ezek a folyamatok gyakran vezetnek a hagyományos használatú helynevek háttérbe szorulásához, eltűnéséhez, kulturálisan inadekvát névformákkal való felcseréléshez, ami hozzájárul ahhoz, hogy a helyi közösség elszakadjon kulturális örökségének egyes elemeitől (YOON–CHOO–KIM 2025: 2). Hozzá kell tennünk: hasonló hatása lehet a nem megfelelő elvek alapján végzett földrajzi névi egységesítésnek is.

PEDER GAMMELTOFT egyik írásában (2025) arra hívja fel a figyelmet, hogy a földrajzi nevek egységesítésének korszerű gyakorlata ki kell, hogy térjen az érzékenynek minősülő helynevek kezelésének kérdésére is. A földrajzi nevek egy csoportja a helyi közösség számára történelmi vagy spirituális jelentőségű (kulturálisan érzékeny helynevek), mások elavult hatalmi viszonyokat, értékrendet tükröznek, ellentmondásos megítélésű történelmi személyeknek, eseményeknek állítanak emléket (társadalmilag érzékeny helynevek), esetenként ma már rasszistának, becsmérlőnek tekinthető kifejezéseket tartalmaznak (sértő helynevek), illetve torzított képet adnak egy közösségről (lekicsinylő helynevek). Az ilyen típusú földrajzi nevek kezelése kapcsán a hosszan fenntartható eredmények elérése érdekében a szerző a tényeken, bizonyítékokon alapuló, következetes és jól dokumentált döntéshozatal módszerének alkalmazását javasolja. Ennek során szükséges a kérdéses helynevek pontos

jelentésének és eredetének felderítése a történeti iratok és a szóbeli hagyomány segítségével; az adatok gyűjtése és ellenőrzése előre meghatározott lépések szerint kell, hogy történjen a következetesség biztosítására; az adatok értékelésének ki kell térnie a történeti, kulturális és társadalmi vonatkozásokra, a helyi viszonyok közt értelmezve ezeket; továbbá szükség van annak mérlegelésére is, hogy egy esetleges névváltozás milyen általános és közvetlen hatásokkal járna. Az eljárás magába kell, hogy foglalja a terepmunkát, amelynek során a szakértők a helyi névhasználó közösség tagjait nem egyszerűen adatközlőknek tekintik, hanem a részvételi kutatás elveivel összhangban a döntéshozatali folyamatba is bevonják őket egyenrangú társként. Végül a döntés megszületése után figyelemmel kell kísérni az eredményeket és mérni kell az elégedettséget, hogy hosszú távon lehetővé váljon a leginkább megfelelő módszertan kidolgozása az ilyen típusú helynevek kezelésére. Abban az esetben, ha egy kulturális, társadalmi vagy egyéb szempontból a mai körülmények közt érzékenynek minősíthető helynév megváltoztatásáról született döntés, az eredeti földrajzi nevet használati ismérveivel és megváltoztatásának indokaival együtt ekkor is dokumentálni kell a tudományos kutatás számára, illetve a kulturális folytonosság fenntartása érdekében (GAMMELTOFT 2025).

PŘEMYSL MÁCHA (2023) – elméleti oldalról vizsgálva a földrajzi nevek kulturális örökségként való megközelítését – két alapvető nézőpontot különböztet meg. A vélekedések egy része a helyneveket történelmi relikviáknak tekinti, amelyek értékét régiségük, egyediségük, kifejezőerejük és nyelvi anyaguk adja. Ez a szemléletmód a helynevek kulturális értékének megítélésben a szakértőknek tulajdonít kiemelkedő szerepet. A vélekedések egy másik csoportja a helyneveket az azokat használó közösség szempontjából szemléli, s úgy tekint rájuk, mint a folyamatos környezeti és társadalmi változásokra adott, időbeli kötöttségű válaszokra, és a helyi közösségek kompetenciájának elsődlegességét hangsúlyozza a helynevek kulturális értékének megítélésével kapcsolatban. A nem megfelelő módszertannal végzett földrajzi névi egységesítés a hagyományos használatú helynevek háttérbe szorításával elsorvaszthatja a nyelvjárási vagy a kisebbségi nyelvű helyneveket és névváltozatokat; felszámolhatja a kollektív tudás egyes elemeit; gyengítheti a helyi közösségek identitását. Ugyanakkor a hagyományos használatú helynevek kritika nélküli megőrzése is felvet (sokszor etikai jellegű) kérdéseket, például a nehéz emlékű történelmi eseményeket (pl. háborút, üldöztetést, gyarmatosítást) felidéző helynevek fennmaradása esetében. A döntéseket a történelmi tények tiszteletben tartása és a változó környezeti és kulturális kontextus iránti érzékenység közötti egyensúlyra törekedve kell meghoznia az államigazgatás képviselőinek és a tudósoknak együttesen, a helyi névhasználó közösség nagymértékű bevonásával, annak jelenlegi kommunikációs (köztük például névhasználati) igényeihez igazodva.

Hasonló körültekintéssel érdemes megközelíteni az exonimákat is. PETER JORDAN (2023) amellett érvel, hogy használatuk abban a nyelvközösségben, amelyben megszülettek, támogatandó, hiszen az adott közösség kulturális örökségéhez tartoznak. Megállapítását a következő érvekkel támasztja alá: az exonimák nyelvi elemek, melyek használata egy adott nyelvközösséghez való tartozást tükröz; létrejöttük hátterében az adott nyelvközösség múltbeli, külső politikai, gazdasági, kulturális kapcsolatai állnak; sok közülük megszületésekor endonima volt, így használatuk a jelen nyelvközösség tagjait őseik valóságával köti össze; jól illeszkednek az adott nyelvközösség által használt helynévrendszerbe, alkotóelemévé válnak belső keletkezésű kifejezéseknek, így saját nyelvi-kulturális közegükben

a mindennapi kommunikáció során a szinkrón nyelvhasználatban is könnyen tesznek szert endonima státusra. Megjegyzendő ugyanakkor – figyelmeztet JORDAN –, hogy az exonimák használata nemzetközi vagy interkulturális viszonylatban politikai vagy kulturális érzékenységet sérthet.

A helyi, hagyományos használatú földrajzi nevek korszerű szakmai szempontokat követő megőrzésében alkalmazandó eljárások kapcsán az UNGEGN dokumentumai kiemelik a dokumentáció és a kutatás, a közösségi részvétel, az oktatás és a tájékoztatás, a jogszabályok és szakpolitikai döntések, valamint a nemzetközi együttműködés jelentőségét. A dokumentáció és a kutatás terén a hagyományos helynevek rendszerezett gyűjtésére van szükség, amely kiterjed a nevekkel, névhasználattal kapcsolatos információkra is. A névanyag gyűjtése történhet célzott terepmunka során, de számos helynév gyűjthető a szóbeli hagyományokból vagy levéltári, könyvtári anyagokból is. A helyi névhasználó közösség tagjainak bevonása helyneveik dokumentálásának, nyilvántartásba vételének folyamatába az adatok pontossága és hitelessége szempontjából elengedhetetlen. A földrajzi nevek kulturális értékével kapcsolatos formális és informális oktatás, tájékoztatás során tudatosítható a helyi használatú helynevek valós értéke, jelentősége a névhasználó közösségekben és a döntéshozókban egyaránt; erősíthető a névhasználók büszkeségérzete, és felkelthető bennük a felelősségtudat e helynevek megőrzésének szükségessége iránt. Az államigazgatás, a jogalkotás és a szakpolitika a helyi, hagyományos helynevek státusának megerősítéséhez és ismertségének kiszélesítéséhez járulhat hozzá azzal, hogy ezeket a neveket is feltünteti a hivatalos térképeken, dokumentumokban, útjelző táblákon, a nemzetközi együttműködés pedig a bevált gyakorlatok és az erőforrások megosztásával segítheti a tradicionális földrajzi névi állomány megőrzését (UNGEGN12).

4. Összegzés. A hagyományos használatú földrajzi nevek a szellemi kulturális örökség részeiként értelmezendők, hiszen nem csupán helymegjelölő funkcióval bírnak, hanem a névhasználóknak a környezetükhöz való alapvető viszonyát is jól tükrözik. A nyelvi sokszínűség, a történeti narratívák, a társadalmi értékek, a spiritualitás, a világértelmezés, a környezettel kapcsolatos emberi tudás és az identitás kifejezőeszközeiként a hagyományos földrajzi nevek – ide értve az őshonos és kisebbségi közösségek által használt tradicionális helyneveket is – joggal tekinthetők megőrzésre, széles körű népszerűsítésre méltó nyelvi elemeknek. Történelmi és nyelvészeti forrásértékük, társadalmi és pszichológiai jelentőségük alapján megfelelő kezelésük multidiszciplináris megközelítést igényel. A tudományok és a jogalkotás, államigazgatás oldaláról érkező szakértők a helyneveket használó közösségek tagjaival együttműködve tudnak körültekintő, tényeken alapuló, következetes és fenntartható döntéseket hozni, melyeknek eredményeként a földrajzi nevekben tárolt ismeretek tárháza és a helyneveket használó közösség kommunikációs igénye egyidejűleg jelenhet meg a hivatalos térképeken, helynévtárakban, útjelző táblákon. A helyi, hagyományos használatú földrajzi nevek megőrzése a nyelvi és kulturális sokszínűség fenntartásának egyik eszköze a homogenizációt elősegítő globalizációs, modernizációs és urbanizációs tendenciák ellenében. Az UNGEGN keretei között a földrajzi névi szakértők azon fáradoznak, hogy az ENSZ aktuális globális programjainak fő céljaival összhangban és korszerű szakmai alapokról indulva kidolgozzák azokat az alapelveket, módszereket, gyakorlatokat, amelyek segítségével a földrajzi nevek sikeresen gyűjthetők, rendezhetők, egységesíthetők, s ezeket főként állásfoglalások, ajánlások, javaslatok, kézikönyvek, oktatási és tájékoztatási anyagok formájában adják közre a döntéshozók és az érintettek számára.

Hivatkozott irodalom

2006. évi XXXVIII. törvény. In: *Hatályos jogszabályok gyűjteménye.* Wolters Kluwer, Budapest. https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a0600038.tv (2025. 05. 15.)

Agenda 2030 = https://sdgs.un.org/2030agenda (2026. 04. 14.)

BASSO, KEITH HAMILTON 1996. *Wisdom Sits in Places. Landscape and Language Among the Western Apache.* University of New Mexico Press, Albuquerque.

BÖLCSKEI ANDREA – FARKAS TAMÁS – SLÍZ MARIANN szerk. 2017. *Magyar és nemzetközi névtani terminológia / Hungarian and International Onomastic Terminology.* International Council of Onomastic Sciences – Magyar Nyelvtudományi Társaság, Uppsala–Budapest. https://doi.org/10.26546/5061110

CANTILE, ANDREA – KERFOOT, HELEN eds. 2016. *Place names as intangible cultural heritage.* United Nations Group of Experts on Geographical Names, Romano-Hellenic Division – Italian Geographic Military Institute, Firenze.

CHOO, SUNGJAE ed. 2015. *Geographical Names as Cultural Heritage. Proceedings of the International Symposium on Toponymy, Seoul, 7–9 November 2014.* Kyung Hee University Press, Seoul.

Convention 2003 = https://ich.unesco.org/en/convention (2026. 04. 14.)

GAMMELTOFT, PEDER 2025. *Addressing culturally and socially sensitive geographical names: a framework for standardization. GEGN.2/2025/1.* UNGEGN, New York. https://unstats.un.org/unsd/ungegn/sessions/4th_session_2025/documents/GEGN.2_2025_13_CRP13_item8a.pdf (2026. 04. 15.)

HELLELAND, BOTOLV 2006. The Social and Cultural Values of Geographical Names. In: UNGEGN ed., *Manual for the National Standardization of Geographical Names.* United Nations, New York. 121–128. https://unstats.un.org/unsd/ungegn/pubs/documents/Manual_e.pdf (2025. 05. 20.)

HELLELAND, BOTOLV 2009. Place Names as Identity Markers. In: AHRENS, WOLFGANG – EMBLETON, SHEILA – LAPIERRE, ANDRÉ eds., *Names in Multi-Lingual, Multi-Cultural and Multi-Ethnic Contact. Proceedings of the 23rd International Congress of Onomastic Sciences.* York University, Toronto. 501–510. https://hdl.handle.net/10315/3986

HELLELAND, BOTOLV 2012. Place Names and Identities. *Oslo Studies in Language* 4/2: 95–116. https://doi.org/10.5617/osla.313

HELLELAND, BOTOLV 2017. Geographical Names as Cultural Heritage. In: KERFOOT, HELEN – ORMELING, FERJAN – ZACCHEDDU, PIER-GIORGIO eds. *Toponymy Training Manual.* United Nations Group of Experts on Geographical Names, Department of Economic and Social Affairs, New York. https://unstats.un.org/unsd/geoinfo/UNGEGN/docs/CHAPTER%2022.pdf (2025. 05. 20.)

JORDAN, PETER 2023. Exonyms as parts of the cultural heritage. *Onoma* 58: 241–254. https://doi.org/10.34158/ONOMA.58/2023/13

JORDAN, PETER ed. megj. e. *Minority place-name standardization. A comparison of regulations and approaches in Europe.* Megjelenés előtt.

JORDAN, PETER – BERGMANN, HUBERT – CHEETHAM, CATHERINE – HAUSNER, ISOLDE eds. 2009. *Geographical Names as Part of the Cultural Heritage.* Institut für Geographie und Regionalforschung der Universität Wien, Vienna.

KADMON, NAFTALI ed. 2002/2007. *Glossary of Terms for the Standardization of Geographical Names.* United Nations, New York. https://unstats.un.org/unsd/geoinfo/UNGEGN/docs/pdf/Glossary_of_terms_revised.pdf (2025. 05. 15.)

KERFOOT, HELEN – ORMELING, FERJAN – ZACCHEDDU, PIER-GIORGIO eds. 2017. *Toponymy Training Manual.* United Nations Group of Experts on Geographical Names, Department of Economic and Social Affairs, New York. https://unstats.un.org/unsd/ungegn/pubs/documents/Training%20Manual.pdf (2026. 02.13.)

LAUDER, MULTAMIA RMT. – LAUDER, ALLAN F. 2017. Place Names and Cultural Heritage in an Archipelagic Country. In: KERFOOT, HELEN – ORMELING, FERJAN – ZACCHEDDU, PIER-GIORGIO eds., *Toponymy Training Manual.* United Nations Group of Experts on Geographical Names, Department of Economic and Social Affairs, New York. https://unstats.un.org/unsd/geoinfo/UNGEGN/docs/CHAPTER%2025.pdf (2025. 05. 20.)

MÁCHA, PŘEMYSL 2023. Wherein lies the heritage value of place names? *Onoma* 58: 19–35. https://doi.org/10.34158/ONOMA.58/2023/2

ORMELING, FERJAN – MCCARTHY, NICOLINE eds. 2012. *UNGEGN-ICA webcourse on Toponymy. S20: Names as cultural heritage.* https://unstats.un.org/unsd/geoinfo/UNGEGN/docs/_data_ICAcourses/2012_Home.html (2025. 05. 31.)

PURNITI, NI KOMANG ANIEK 2023. Module 4. Cultural Heritage in Bali. In: UNGEGN ed., *International Training on Toponymy. Modules Day 2: 19–23 June 2023.* Bali, Indonesia. https://unstats.un.org/unsd/ungegn/working_groups/training/Bali_Indonesia/documents/Day2/4_Cultural%20Heritage%20in%20Bali.pdf (2025. 05. 18.)

Resolutions 1967–2017 = *Resolutions adopted at the eleven United Nations Conferences on the Standardization of Geographical Names. 1967, 1972, 1977, 1982, 1987, 1992, 1998, 2002, 2007, 2012, 2017.* Prepared by Natural Resources Canada. United Nations, New York. https://unstats.un.org/unsd/ungegn/documents/RES_UN_E_updated_1-11_CONF.pdf (2025. 05. 15.)

ROSE-REDWOOD, REUBEN – ALDERMAN, DEREK – AZARYAHU, MAOZ 2010. Geographies of toponymic inscription: new directions in critical place-name studies. *Progress in Human Geography* 34: 453–470. https://doi.org/10.1177/0309132509351042

TAYLOR, SIMON 2016. Methodologies in Place-Name Research. In: HOUGH, CAROLE ed., *The Oxford Handbook of Names and Naming.* Oxford University Press, Oxford. 69–86. https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199656431.013.17

TICHELAAR, TJEERD 2017. Toponyms as carriers of cultural heritage: the history of place names. In: KERFOOT, HELEN – ORMELING, FERJAN – ZACCHEDDU, PIER-GIORGIO eds. *Toponymy Training Manual.* United Nations Group of Experts on Geographical Names, Department of Economic and Social Affairs, New York. https://unstats.un.org/unsd/geoinfo/UNGEGN/docs/CHAPTER%2023.pdf (2025. 05. 20.)

TICHELAAR, TJEERD 2023. Module 3: Geographical Names as Cultural Heritage. In: UNGEGN ed., *International Training on Toponymy. Modules Day 2: 19–23 June 2023.* Bali, Indonesia. https://unstats.un.org/unsd/ungegn/working_groups/training/Bali_Indonesia/documents/Day2/3_Geographical%20Names%20as%20Cultural%20Heritage.pdf (2025. 05. 18.)

TÓTH MÁRIA 2010. Peter Jordan – Hubert Bergmann – Catherine Cheetham – Isolde Hausner szerk.: Geographical Names as a Part of the Cultural Heritage [A földrajzi nevek mint a kulturális örökség részei]. *Névtani Értesítő* 32: 249–253.

UN ed. 2015. *Transforming our World. The 2030 Agenda for Sustainable Development.* United Nations, Department of Economic and Social Affairs. https://sdgs.un.org/2030agenda (2025. 05. 15.)

UNESCO ed. 2022. *International Decade of Indigenous Languages 2022–2032.* https://www.unesco.org/en/decades/indigenous-languages (2025. 05. 15.)
UNGEGN1 = https://unstats.un.org/unsd/ungegn/sessions (2026. 04. 14.)
UNGEGN2 = https://unstats.un.org/unsd/ungegn/sessions/2019-new-york-ungegn-1st-session/#documents (2026. 04. 14.)
UNGEGN3 = https://unstats.un.org/unsd/ungegn/sessions/2019-new-york-ungegn-1st-session/#documents (2026. 04. 14.)
UNGEGN4 = https://unstats.un.org/unsd/ungegn/sessions/2nd_session_2021/#documents (2026. 04. 14.)
UNGEGN5 = https://unstats.un.org/unsd/ungegn/sessions/2nd_session_2021/documents/E_2021_69_report_e.pdf (2026. 04. 14.)
UNGEGN6 = https://unstats.un.org/unsd/ungegn/sessions/3rd_session_2023/#documents (2026. 04. 14.)
UNGEGN7 = https://unstats.un.org/unsd/ungegn/sessions/3rd_session_2023/documents/E_2023_84_2023_UNGEGN_Report_e.pdf (2026. 04. 14.)
UNGEGN8 = https://unstats.un.org/unsd/ungegn/sessions/4th_session_2025/#documents (2026. 04. 14.)
UNGEGN9 = https://unstats.un.org/unsd/geoinfo/UNGEGN/docs/_data_ICAcourses/index.html (2026. 04. 14.)
UNGEGN10 = https://unstats.un.org/unsd/geoinfo/UNGEGN/Training_Manual_by_chapter.html (2026. 14. 16.)
UNGEGN11 = https://unstats.un.org/unsd/ungegn/working_groups/training/Bali_Indonesia (2026. 04. 14.)
UNGEGN12 = *United Nations Group of Experts on Geographical Names.* United Nations, New York. https://unstats.un.org/unsd/ungegn/ (2025. 05. 16.)
UNGEGN ed. 2025. *Decisions brought to the attention of the Council.* Draft. 4th Session of the United Nations Group of Experts on Geographical Names, 28 April – 2 May 2025, 4/2025/1 22. UNHQ, New York. Munkaanyag (2025. 05. 22.)
UNGEGN Information Bulletin = https://unstats.un.org/unsd/ungegn/pubs/#bulletin (2026. 04. 14.)
YOON, JIHWAN – CHOO, SUNGJAE – KIM, YOUNG-HOON 2025. *Guidelines for geographical names as cultural heritage. A framework for experts and researchers on geographical names. GEGN.2/2025/1* UNGEGN, New York. https://unstats.un.org/unsd/ungegn/sessions/4th_session_2025/documents/GEGN.2_2025_164_CRP164_item8a.pdf (2025. 05. 22.)

***

BÖLCSKEI ANDREA
egyetemi docens; Károli Gáspár Református Egyetem, Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar; Magyar Nyelv-, Irodalom- és Kultúratudományi Intézet, Magyar Nyelvtudományi Tanszék; Budapest
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-2628-5297, e-mail: bolcskei.andrea@kre.hu